

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE ETİĞİ

Turan ERGÜN

İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı

Prof. Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU

G.Ü. Tıp Fakültesi, Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı

Öz

Bu makalede sürdürülebilir kalkınma kavramının ne olduğu, sürdürülebilir kalkınmanın bileşenleri, küresel düzeyde, bölgesel düzey örneği olarak Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de gelişimi ile bu kavramın çevre etiği içindeki yeri ve çevre etiğine katkıları insan merkezli, canlı merkezli ve çevre merkezli etik bağlamında tartışılacak; sürdürülebilir kalkınma kavramına karşı yöneltebilecek eleştiriler irdelenecek; bu arada gelecek kuşaklar sorununa değinilecektir.

Anahtar sözcükler: Sürdürülebilir kalkınma, • çevre etiği, • gelecek kuşaklar

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL ETHICS

Abstract

In this article, sustainable development, its components, its development at the global level, at the European Union as an example of a regional level, and in Turkey will be studied. The place of sustainable development in environmental ethics in relation to anthropocentric, bio-centric, and eco-centric ethical approaches will also be examined. The issue of future generations will be addressed. Basic assumptions of the criticism of sustainable development will be explicated.

Key words: sustainable development, • environmental ethics, • future generations.

Giriş

Bir küresel ekosistem insanlar, insan dışındaki canlılar ve cansız varlıklar olmak üzere üç öğeden oluşmaktadır. Bu üç öğe arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur.

Ekosistemin öğesi olarak, insan da diğer canlı ve cansız öğelerle etkileşim ve uyum içinde yaşamak zorundadır. İnsanın doğa ile ilişkilerine bakıldığında; avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde doğadan korkan ve ona uyum sağlamaya çalışan insan var iken, neolitik çağ ile birlikte tarım yapmayı öğrenen ve doğaya egemen olmaya başlayan bir insan ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte insanın doğaya hâkimiyeti, onunla uyumlu yaşamanın ya da doğaya egemen olmanın ötesine geçerek, doğanın sömürülmesi boyutuna varmış; buna karşılık son yüzyıla kadar insanoğlu doğayı, gelecek kuşaklara yaşama şansı vermeyecek boyutta yok etmekte olduğunun

farkına dahi varamamıştır. Tarihsel süreç içinde insanın doğa ile ilişkileri insan merkezli etik yaklaşıma göre değerlendirilmiş; insan uzunca bir zaman ilgi odağının merkezinde yer almıştır. İnsan merkezli etik anlayışın temel varsayımı, diğer varlıkların insana faydalı olduğu ölçüde değerli oldukları; diğer bir deyişle araçsal değer taşıdıklarıdır. Bu sebeple, insan dışındaki hiçbir varlık var oluşları sebebiyle başlı başına korunma ve saygı hak etmemektedirler. İnsan merkezli etik anlayışın doğal sonucu; insan dışındaki varlıkların etik değerlendirmelere konu olamayacaklarıdır.

Önceleri tükenmeyeceği düşünülen doğal kaynakların, sanayi devriminin getirdiği hızlı üretim ve tüketim süreci içinde tükenmeye başladığı görülmüş, ayrıca yeni üretim ve tüketim ilişkilerinin ekolojik dengeyi bozduğu fark edilmiştir. Özellikle, Londra'da 1952 yılında hava kirliliği sebebiyle dört binden fazla kişinin ölmesi (Akkoyunlu ve Ertan, 2011, s. 410) insanlığı çevre sorunlarına karşı daha duyarlı olmaya iten dönüm noktalarından biri olmuştur. Çevre sorunsalı konusunda yaşanan bu algı değişikliği ile birlikte, insan ve çevre ilişkilerinde ekosistemin insan dışındaki canlı ve cansız öğelerine de değer veren yeni yaklaşımlar doğmuştur. Temelde insan merkezli etik yaklaşımdan sapma olarak adlandırabileceğimiz bu yeni çevre etiği yaklaşımlarını “canlı merkezli” (biocentric) ve “çevre merkezli” (ecocentric) etik yaklaşımlar olarak gruplandırabiliriz.

Canlı merkezli yaklaşım; insan dışındaki diğer canlıları da içsel değer taşıyan varlıklar olarak kabul etmektedir. Canlı merkezli etikle birlikte diğer canlılar da etik değerlendirmeye konu olmaya başlamışlardır.

İnsan merkezli ve canlı merkezli etik olarak gelişim gösteren çevre etiği yaklaşımlarının sonuncusu ise çevre merkezli yaklaşımlardır. Bu başlık altında incelenebilecek eko-feminizm, derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-faşizm gibi birçok akım bulunsa da, çevre merkezli etik anlayışın temel varsayımı; insanı, canlı ve cansız varlıkları sistem yaklaşımı içinde bir bütün olarak ele alması, diğer varlıkları insana olan faydasına göre değerlendirmeyip, onları varoluşları sebebiyle etik değere layık görmesidir. Çevre merkezli etiğin varlıklara verdiği bu değere “içsel değer” diyoruz.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı; ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutları ile kalkınmaya bütüncül bir yaklaşım olarak öne çıkarmış ve bugünkü kuşakların, gelecek kuşaklar için birtakım fedakarlıklarda bulunmasının “iyi” bir davranış olacağı şeklinde etik bir yaklaşım belirlemiştir. Bu

sebeple sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ekolojik krizin aşılabilmesinde çevre merkezli etik değerlerin korunmasına hizmet eden; ancak radikal çevresel yaklaşımlardan da farklı olan bir etik anlayış getirmiştir.

Bu çalışmada, insanın çevre ile olan ilişkilerine göre oluşan çevre etiği yaklaşımları ele alınarak; ilk defa gelecek kuşaklara karşı bugünkü kuşakların sorumluluklarının bulunduğunu savunan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı özetlenmiş ve yukarıdaki temel çevre etiği yaklaşımlarına göre irdelenmiştir. Ayrıca, çevre etiğine yeni bir bakış açısı getirmesine rağmen, sürdürülebilir kalkınma anlayışına yöneltilebilecek eleştiriler üzerinde de durulmuştur.

Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Gelişimi

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramları

Latince “sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik” (sustainability) kelimesi, sözlüklerde birçok anlamda kullanılmış olmasına rağmen; esas olarak sürdürmek, sağlamak, desteklemek, var olmak, devam etmek anlamlarında kullanılmaktadır (Onions& Charles, 1964, s. 2095). 1980 yılından bu yana sürdürülebilirlik, daha çok insanın yeryüzünde var oluşunun devamı anlamında ele alınmış ve sürdürülebilir kalkınma “ortak geleceğimiz” adıyla bilinen 20 Mart 1987 tarihli Birleşmiş Milletler Brundland Raporunda tanımlandığı şekilde kullanılır olmuştur. Brunland Raporunda sürdürülebilir kalkınma;

“gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama imkânlarını ortadan kaldırmadan bugünkü kuşakların gereksinimlerini karşılamak”

Biçiminde tanımlanmıştır (United Nations, 1987). Aynı raporda, gelişmekte olan ülkelerin de çevre ekonomisi sistemi içinde oluşturulacak uluslararası ekonomik politikalara yakınlaştırılması gereğinden bahsedilmektedir. Bunun anlamı ise, sürdürülebilirliğin benimsenmesi durumunda, az gelişmiş ekonomilerin de kalkınma hamlelerini sürdürülebilirlik ilkeleri ile uyumlaştırmak zorunda kalacak olmalarıdır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, iki temel fikri bünyesinde barındırmaktadır: 1- temel gereksinimler, 2- çevrenin yenileme kapasitesi göz önüne alınarak şimdiki ve gelecek nesillerin gereksinimlerinin uzlaştırılması (Conca & Geoffrey, 2004, s. 234- 235).

Günümüzde sürdürülebilir kalkınma kavramı, kalkınma ve çevre ilişkilerinin değerlendirilmesinin temel ölçütü haline gelmiştir (Keleş & Hamamcı, 2002, s. 165). Mevcut

ekonomik gelişme temposu gelecekteki hem pazarlanan mallarda hem de çevre mallarında kişi başına tüketim potansiyeli olarak ölçülen refah düzeyinde bir azalmaya neden olarsa bu durum sürdürülebilir olarak kabul edilmemektedir. Bu durumda sürdürülebilir kalkınmadan bahsedilebilmesi için, sahip olunan doğal kaynaklar stokunda (toprak, su, orman, alıcı ortamların atıkları kabul edebilme kapasitesi v.s.) onarılamaz negatif değişikliklerin meydana gelmemesi gerekmektedir (Aruoba, 1997, s. 182- 185). Başka bir deyişle sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, doğal kaynakların korunması açısından önem taşımaktadır. Bu ise gelecek dönemde kişi başına azalmayan refah düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelecekteki kişi başına refahın azalmaması, bu refahı sağlayacak üretim düzeyi ile ilgili olduğuna ve üretim düzeyi de toplam sermaye stokunun büyüklüğüne bağlı olduğuna göre, gelecek nesillerinin refahında azalma olmamasının garantisi toplam sermaye stokunda azalma meydana gelmemesidir. Toplam sermaye stoku ise, insanlar tarafından üretilen sermaye stoku ile çevre tarafından üretilen doğal kaynaklar stokunun tamamından oluşmakta; dolayısıyla çevre gelecek kuşakların sermaye stokunun bir parçası durumuna gelmektedir. Bu durumda gelecek kuşaklara bırakılacak toplam sermaye stokunun azalmaması ya ekonomik sistem tarafından üretilen sermaye stoku ve doğal kaynaklar stokunun her ikisinde birlikte artış sağlanması ya da bunlardan birindeki azalmanın diğerindeki artış ile dengelenmesi ile mümkündür. Doğal kaynaklar stokunun kendi kendini yenileme imkânı günümüzde insanın müdahalesi ile ortadan kalktığından, doğal kaynaklar stokunda azalma kaçınılmaz durumdadır. İşte sürdürülebilir kalkınmanın temel felsefesi doğal kaynaklar stokundaki bu azalmayı durdurmaktır. Diğer bir deyişle doğanın kendi kendini yenilemesine yardımcı olmaktır.

Ekonomik sistem tarafından üretilen sermaye stokundaki yükselmenin ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak gözlenecek etkinlik artışının doğal kaynaklar stokundaki azalmayı yeterince telafi edeceği ve böylece ekonomilerin sürdürülebilir kalkınma çizgisini koruyabilecekleri de ileri sürülmektedir (Aruoba, 1997, s. 185). Kanımca ekolojik krizin üstesinden gelmede teknolojik gelişmenin önemli olacağı kabul edilmeli, ancak ekolojik korumadan çok teknolojik gelişmeye önem verirken, ekolojik krizin teknolojiye gelişmelerin en yoğun olduğu dönemlere denk geldiği göz ardı edilmemelidir. Tek ve Rayhanoğlu'nun da belirttiği gibi (2004), günümüzde çevre etiği bir slogan ya da söylem olarak bütün aktörlerce dillendirilmekte, buna mukabil ekolojik sorunlar da giderek büyümektedir. Bu durum, temelinde etik bir sorunun yattığına işaret etmektedir (s. 206).

Kısaca sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesi durumunda doğal çevre artık serbest mal olarak ele alınamayacak ve maliyet unsuru olarak hesaplara girecektir. Kaldı ki, doğadaki eksilme telafi edilemeyecek boyutlara doğru gitmektedir ve doğal kaynaklar kısa sürede en pahalı girdiler haline gelme yolundadırlar. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınma gelecek kuşakları dikkate alarak, çevreyle uyumlu ekonomik politikalarının uygulanmasını ve gelecek kuşakların refahından çalmadan bugünkü kuşakların gereksinimlerinin karşılanmasını gerektirir.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenleri

Sadece ekonomik alanda sağlanacak bir başarı sürdürülebilir kalkınma anlamına gelmemektedir. Sürdürülebilir kalkınmadan söz edebilmek için “ekonomik”, “sosyal” ve “ekolojik” bileşenler olmak üzere üç bileşenin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir.

Ekonomik bileşen

Sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre, ekonomik etkinliklerden beklenen, her şeyden önce bireysel ve toplumsal ihtiyaçların etkin ve etkili bir şekilde karşılanmasıdır. Ekonomik koşullar; bireysel koşulları teşvik etmeli, aynı zamanda bugünkü ve gelecek kuşakların genel yararını da gözeterek biçimde belirlenmelidir. Ekonomik yapılabirlik için serbest piyasa ekonomisinin uygulanması öngörülmekle birlikte, dışsallıkların fiyatlara dâhil edilmesi, kirleten öder ilkesi gibi serbest piyasa ekonomisine zıt bazı ilkelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için ekonomik başarı ve rekabet edebilirlik, bir toplumun ekonomik yapabilirliğinin, üretim, sosyal ve insan kaynaklarının sürdürülebilir olması, bu kaynaklardaki artışın sadece sayısal değil, nitelik olarak da sağlanması gerekmektedir. Üretim dolayısıyla ortaya çıkan çevre risklerinin ve zararlarının en aza indirilmesi, enerji ve hammadde kullanımının optimal hale getirilmesi önemlidir. Mal ve hizmetlerinin üretim ve tüketiminde mümkün olduğu kadar çevreye zarar vermekten kaçınılmalı ve malların tüketimi adaletli olmalıdır. Ekonomik bileşenin uluslararası boyutu gereğince de gelişme anlayışında uluslararası ticaret önemli hale gelmektedir (Mengi & Algan, 2003, s. 8- 10).

Ekonomik bileşenin bir ayağı üretim boyutu iken, diğer ayağını tüketim boyutu oluşturmaktadır. Tüketim boyutunda nüfus ve tüketim alışkanlıkları yer almaktadır. Dünya nüfusundaki artış her ne kadar oran olarak azalsa da, halen artmaya devam ettiğine ve kısa dönemde de bu nüfus artışı durdurulamayacağına göre, sürdürülebilirliğin sağlanması için alışılmış tüketim kalıplarından uzaklaşılması zorunlu hale gelmektedir. Eğer kaynaklar yeryüzünün

üretim kapasitesinden ve bu üretimin atıklarını özümleme kapasitesinden daha hızlı bir şekilde tüketilirse, sürdürülebilir olmaktan uzak olacaktır (Des Jardins, 2006, s. 185).

Sosyal bileşen

Sürdürülebilir kalkınmadan söz edebilmenin şartlarından biri de sosyal dayanışmanın varlığı; yani ekonomik gelişmenin sosyal alana da yayılmış olmasıdır. Sosyal bileşen; toplumda bazı siyasal koşulların yanında, yaşama ait bazı nesnel ve öznel verilerin sağlanmasını da gerekli kılar.

Siyasal koşullar içinde; toplumun her üyesinin insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesi, kişiliğini geliştirebilme hakkına sahip olması, demokrasinin ve hukuk güvencesinin bulunması gibi temel koşullar sayılabilir.

Nesnel yaşam koşulları içinde; barınma, asgari, geçim şartlarının varlığı, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlığa erişim, muhtaçlar için dayanışma koşullarının oluşturulması, adil paylaşım ve fırsat eşitliğinin bulunması gibi temel parametreler sayılabilir.

Öznel yaşam koşullarının göstergesi ise; bugünkü kuşakların yaşamlarından memnun olmaları, gelecek kuşakların da memnun olabilecekleri ortamın sağlanmasıdır (Des Jardins, 2006, s. 7- 8).

Sosyal boyutun son halkası ise uluslararası dayanışmanın varlığıdır. Uluslararası dayanışma kapsamında destek önceliklerinin az gelişmiş ülkelere, bölgelere ve gruplara yöneltilmesi, halkların barış içinde yaşaması, insan hakları ve demokratik yapıların teşvik edilmesi önem kazanmaktadır (Des Jardins, 2006, s. 8).

Ekolojik bileşen

Sürdürülebilir kalkınmanın temel kuralı, doğal yaşam temellerinin uzun süreli olarak güvence altına alınması, ortaya çıkan ekolojik zararların ortadan kaldırılması ve doğanın kendi dinamiği içinde korunmasının sağlanmasıdır. Kaynak tüketiminin denetlenmesi ekolojik sorumluluğun vazgeçilmez koşuludur. Bu bağlamda yenilenebilir kaynakların tüketimi yenilenebilir kapasitesinin altında tutulmalı, yenilenemez kaynakların tüketimi ise yenilenebilir kaynakların gelişme potansiyelinden düşük olmalıdır. Ekolojik sorumlulukta doğal çevrenin yanında kültürel çevrenin korunmasına da özen gösterilmelidir. Ekolojik bileşenin gereği olarak, kirlilik ekosistemin özümleme gücünü geçmemelidir (Mengi & Algan, 2003, s. 10- 11).

Ekolojik bileşene göre, doğal kaynakların, kendini yenileme hızından daha hızlı bir şekilde tüketilmesi sürdürülemezlik durumudur. Sürdürülebilir kalkınma durumunda ise doğal

kaynakların tüketimi devam etmekle birlikte, bu tüketim doğanın kendini yenileme kapasitesinin altında kalmaktadır. Bunun sonucu olarak, sürdürülebilir kalkınma terimi ile taşıma kapasitesi kavramları iç içe geçmiş durumdadır. Teorik olarak da ekolojik bozulmanın uzun süreli sonuçları, insan yaşamının sürdürülebilmesini olanaksız kılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın gelecek kuşaklarla bağlantısının kurulmasında en elverişli araç ekolojik bileşendir. Çünkü insanın faaliyeti ile, doğanın kendini yenileme yeteneği yok edilmekte ve bu durum gelecek kuşakların refah düzeylerinin sürdürülmesi bir yana, onların en temel hakkı olan yaşama hakkını dahi tehdit eder boyutlara gelmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Optimal Sınırı

Buraya kadarki tartışma sonucunda sürdürülebilir kalkınmanın optimal sınırlarının ne olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. İnsan yeryüzünde yaşamaya devam ettiği sürece ekolojideki bozulma da kaçınılmaz olacağına göre, ekolojik bozulmanın ne kadarının hoş görülebilir olduğunu, diğer bir deyişle ekolojik sürdürülebilirliğin hangi sınırlar içinde kalındığında sağlanmış olacağını belirlemek gerekir.

Daly'ye göre (1991); ekolojik açıdan sürdürülebilir kalkınmanın test edilebilmesinin iki temel kriteri bulunmaktadır. Bunlardan biri, yenilebilir ve yenilenemez kaynaklardan oluşan toplam doğal kaynaklar stokunda azalmaya sebebiyet vermeyecek miktarlarda kullanım gerçekleştirmek, yani yenilenemeyen kaynakların kullanımını azaltırken, yenilenebilir kaynakların kullanımını yenileme kapasitesini yok etmeyecek sınırlar içinde tutmak; diğeri ise ekolojik ortama taşıyabileceği miktarlarda kirletici bırakmaktır (s. 6- 7). Bu iki koşulun gerçekleşmediği durumda ekolojik bileşendeki sürdürülebilirlik koşulları sağlanamadığından, sürdürülebilir kalkınmadan da bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ekolojik ortama taşıyabileceği miktarda atık bırakma zorunluluğu dahi, kavramın etik boyutunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü bu optimal sınırı belirleyecek olan yine insan olduğundan, bu sınır sadece bugünkü insanlığın faydası esas alınarak belirlenmemeli, gelecek nesillerle birlikte, doğanın insan dışında kalan öğeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir deyişle optimal sınır belirlenirken, sadece insanoğlunun ihtiyacı değil, doğa sistem yaklaşımı çerçevesinde bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilirse çevre merkezli bir etik yaklaşım ortaya konulmuş olacaktır.

Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Tarihsel Gelişimi

Çevre bilimi yeni bir bilim olduğundan, sürdürülebilir kalkınma gibi çevrebilim kavramlarının geçmişleri de çok eskiye dayanmamaktadır. Ancak her ne kadar sürdürülebilir kalkınma şeklinde

kavramlaştırılmış olmasa da, sürdürülebilirlik endişelerinin 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da yoğun bir ormansızlaştırma (deforestation) süreci yaşanmış, o dönemde orman ürünleri Avrupa’nın ekonomik kalkınmasında itici güç olmuştur. Ağaç; evlerin ısıtılmasından, mobilyaların yapılmasına, fabrikalarda kullanılmasına kadar değişik birçok alanın vazgeçilmez ürünü olmuştur. Bu dönemde ağaç kesimi traşlama şeklinde gerçekleşmiş ve bu durum azalan orman varlığı sebebiyle zamanla istenilen miktarda ağaç elde edilememesine yol açmıştır. Baş gösteren bu ağaç yetersizliğine karşı başta Alman ormancıları, daha sonra bütün Avrupa ormancıları “bilimsel ormancılık” ya da “sürdürülebilir ormancılık” kavramlarını ortaya atmışlardır. Bunun sonunda kesilen ormanların yerine yeni ağaçların dikilmesi ve dikilenden daha az ağacın kesilmesi politikası benimsenmiştir. Böylece ormanların tükenmeyen kaynaklar olmadığı ve ancak yenilediği sürece bunlardan sürekli biçimde yararlanılabileceğinin farkına varılmıştır (Davis, 2010).

“Süreklilik” ise kavram olarak, 1780 yılında Johann Friedrich Sathl tarafından “sürekli odun kesimi” olarak kullanılmıştır. Süreklilik kavramının da başlangıçtan itibaren odun üretimi üzerine kullanıldığı, günümüzde ise doğanın diğer bütün kaynaklarına doğru genişlediği söylenebilir (Çolak, 2000, s. 1- 7).

Kavramın “sürdürülebilir kalkınma” şeklinde ortaya çıkışında ise 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarında ortaya çıkan ekolojik krizin toplum tarafından algılanmaya başlanması önemli rol oynamıştır. Bu algılamanın en dramatik açıklaması Roma Kulübünün sponsorluğunda yayınlanan “Büyümenin Sınırları” isimli raporda kendini bulmuştur. Bu raporun önemi, kapitalist liberal ekonominin kurucusu Adam Smith’den bu yana ilk kez büyümenin durdurulmasını öneriyor olmasıdır. (Torgerson, 1995, s. 7- 10).

Küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma

Küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma çabaları, Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde gelişmiştir. Yakın tarihe baktığımızda, sürdürülebilir kalkınma kavramı kullanılmamış olmakla birlikte, Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm Bildirgesinin “II. Fonksiyonlar” başlığı altındaki 8. ilkesinde; çevrenin ancak sosyal ve ekonomik gelişme ile korunabileceği, bu sebeple insana yararlı bir çevrenin ancak ekonomik gelişme ile sağlanabileceği belirtilmiştir (UN, 2011).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, bugünkü anlamını 1987 yılında BM Genel Kurulu’na sunulan “Ortak Geleceğimiz” adıyla da bilinen “Brundland Raporu”nda kazanmıştır. Bu rapordaki

sürdürülebilir kalkınma kavramının en önemli özelliği; ülkeler ve bölgeler arasında sağlanması gereken adaleti, kuşaklararası adalet kavramlarıyla bütünleştirmesidir (TÇSV, 1987, s. 71).

1992 Rio Zirvesi ise kalkınma ve çevre konularında uyumu sağlama amacıyla dünya ülkelerini ilk kez bir araya getirmiştir. Zirvede sürdürülebilir kalkınma tanımı yapılmamakta ancak, zirve sonunda yayınlanan Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmelerinin tamamında sürdürülebilirlikten bahsedilmektedir. Ancak, Gerek Rio Zirvesi, gerekse bu zirvenin sonuç raporlarından olan Gündem 21'in uygulanması kuzey- güney çekişmesi yüzünden başarılı olamamıştır. Bu tartışmaların sonucunda az gelişmiş ülkelerin de isteği ile çevre sorunlarının çözümünde ülkelerin *"ortak ancak farklı düzeylerde sorumluluğa sahip oldukları ilkesi"* kabul edilmiştir (Mengi & Algan, 2003, s. 33).

Rio Zirvesinden sonraki dönemde 1994 tarihli BM Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995 BM Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1995 BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, 1996 BM İstanbul HABİTAT II Konferansı, 26 Ağustos- 4 Eylül 2001 tarihleri arasında düzenlenen BM Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 7- 18 Aralık 2009 tarihleri arasında düzenlenen Birleşmiş Milletler Kopenhag İklim Zirvesi küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için belli konularda gerçekleştirilen zirveler olmuştur.

Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansında kabul edilen Kahire Eylem Planının ikinci ilkesinde; mevcut kalkınmanın sürdürülebilir olmadığı endişelerine değinilmiştir. Bu belgede insanların çevre ile uyumlu üretken ve sağlıklı bir ortamda yaşamasının; kendileri ve aileleri için yeterli giyecek, yiyecek, barınma, su ve temizlik olanaklarına sahip olmalarının bir hak olduğundan bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ise nüfus, doğal kaynaklar ve çevre arasında karşılıklı denge olarak algılanmıştır.

Planın üçüncü ilkesinde ise kalkınmanın merkezine yine insan konulmakta, kalkınmanın insanlar arasında ve gelecek nesilleri de kapsayacak bir adaletle sağlanması gereğinden bahsedilmektedir (UN ICPD).

HABİTAT II Konferansı'nın diğerlerinden ayrılan özelliği devletlerin yanında sivil toplum kuruluşlarının da katılımına açık olarak düzenlenmiş olması ve sürdürülebilir kalkınmaya katılımcı bir boyut kazandırmasıdır.

2001 Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde; devamlı nüfus artışı karşısında doğal kaynakları korumanın ve aynı zamanda yaşam koşullarını iyileştirmenin zorluklarına dikkat

çekilmekte, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yoksulluğun giderilmesi, sağlık, eğitim, tarım, suya erişim ve çevrenin korunması gibi öncelikli konular belirlenmekte ve dünyada mevcut adaletsiz gelir dağılımının sürdürülebilirliğin önünde en büyük engel olduğu vurgulanmaktadır.

192 ülkenin üst düzey temsilcileri gibi geniş bir katılımı ile gerçekleşen 2009 BM Kopenhag İklim Zirvesi'nde de sera gazı emisyon oranlarının azaltılması, az gelişmiş, gelişmekte olan ve iklim değişikliklerinden etkilenen ülkelere "iklim yardımı" yapılması, finansman, teknoloji ve kaynakların artırılması, ormanların korunması konularında sürdürülebilir bir yasal çerçeve, yönetim ve örgütlenme modeli oluşturulması amaçlanmış iken, 26 ülkenin katılımıyla zayıf ve bağlayıcı olmayan bir plan üzerinde anlaşılabilmiş; bunun için emisyon azatlımı, az gelişmiş ülkelere yeterli ve sürdürülebilir finansal kaynak, teknoloji ve kapasite geliştirme desteği sağlanması, 2010- 2012 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere 30 milyar dolar fon sağlanması, gelişmekte olan ülkelerin şeffaf denetleme mekanizmalarını kabul etmesi şartı ile 2020 yılına kadar yıllık 100 milyar dolar tutarında fon desteği sağlanması gibi hususlara yer verilmiştir (<http://www.un.org>).

Aralık 2010 yılında Meksika'nın Cancun kentinde yapılan iklim zirvesi de "sürdürülebilirlik" endişeleri taşıyan küresel düzeyde yapılan son konferans niteliğindedir. (<http://www.un.org>)

BM tarafından sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak yapılan zirvelerden çıkan ortak sonuç; küresel boyutta sürdürülebilirlikle ilgili birçok karar alınmış olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere kaynak aktarmada isteksiz oluşları ve uluslararası adaletin sağlanmasında üzerlerine düşen özveriden kaçınmaları sebebiyle alınan kararların küresel düzeyde başarıya ulaşamamış olmasıdır.

Küresel düzeyde doğan sürdürülebilir kalkınma fikri diğer yandan bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde de sürdürülmüştür. Barselona Akdeniz Eylem Planı, Avrupa- Akdeniz Çevre İşbirliği gibi girişimler bölgesel düzeyde sürdürülebilirlik çabalarına, Yerel Gündem 21 yerel düzeyde sürdürülebilirlik çabalarına örnek olarak gösterilebilir. Yerel Gündem 21'in diğer sürdürülebilir kalkınma çabalarından farkı, bu sürece devletlerin yanında yerel yönetimleri, sivil toplum kuruluşlarını, özel sektörü, uluslararası toplulukları da dahil etmiş olmasıdır.

Bu tür oluşumların, "katılım" gibi kulağa hoş gelen kavramları öne çıkarmasına rağmen, genel olarak dünya ticaretinin serbestleşmesi amacına hizmet ettiği, buna karşın uluslararası

alandaki sosyal adaleti sağlamayı ise arka planda bıraktığı da bir gerçektir. Bunun anlamı ise, sosyal adaletin olmadığı bir ortamda, dünyanın küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı sağlama hedefine yaklaşamayacağıdır.

Avrupa Birliği'nde sürdürülebilir kalkınma

Bölgesel anlamda sürdürülebilir kalkınma anlayışına örnek olarak, Türkiye'nin de aday ülke statüsünde bulunduğu ve çevre politikalarını uyumlaştırma zorunluluğunda olduğu Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma anlayışına kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nin temel hukuksal belgesi olan Roma Antlaşmasında (1957) çevre ile ilgili bir hükmün yer almadığı, çevre politikalarının ilk kez 1970'li yıllarda oluşmaya başladığı görülmektedir (Bozkurt, 2010, s. 79- 81). Bunun sebebi, o yıllarda henüz çevre bilincinin oluşmamış olmasıdır. İlki 1937- 76 dönemini kapsayan Çevre Eylem Planları ile AB çevre politikaları oluşturulmuş olmakla birlikte, sürdürülebilir kalkınma anlayışının, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik endişelerinin Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası alana taşınmasına paralel olarak geliştiği söylenebilir. Çünkü sürdürülebilir kalkınma kavramı Avrupa Birliği'nde ilk kez 1993- 2000 dönemini kapsayan Beşinci Çevre Eylem Planında öncelikli çevre politikası olarak yer almıştır. Bu ise BM'nin 1992 Rio Konferansında kavramı tartışmaya açmasından hemen sonraya denk gelmektedir (Unfried, 2000, s. 112). 1999 Amsterdam Antlaşmasının giriş bölümüne sürdürülebilir kalkınma kavramı eklenmiş ve Avrupa Birliği'nce sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin Birleşmiş Milletler ile uyumlu bir biçimde yürütülmesi ilkesi benimsenmiştir.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 77) Türkiye'de çevre konusunun resmi düzeyde ayrı bir bölüm olarak ele alındığı ilk belge niteliğindedir. Ancak bu belgede çevre sorunları ileri sürülerek gelişme çabalarının yavaşlatılmayacağı vurgulanmaktadır (Mengi & Algan, 2003, s. .227). Bu Plan, 1972 Stockholm Bildirgesindeki sürdürülebilirlik anlayışını yansıtmakta ve ekonomik kalkınmayı çevreye göre öne çıkaran bir sürdürülebilirlik anlayışını benimsemektedir. 1970'li yıllar sürdürülebilirliğin gerekli olduğunun farkına varılmakla birlikte, Türkiye'de henüz kalkınmanın ön planda tutulduğu, çevre bilincinin tam olarak gelişmediği yıllardır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985- 1989) ise sürdürülebilir kalkınma anlayışının yerleşmeye başladığı görülmektedir. Planın Çevre Sorunları Başlıklı XVII. Bölümünde (DPT, 2011,

s. 171); “ülkemizin şehirleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunları ile karşı karşıya olduğu tespitinin yapılmasından sonra, “çevre konusunda temel yaklaşımın; sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, muhtemel bir kirliliğin engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, korunması ve geliştirilmesi” olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Bu ilkenin hayata geçirilebilmesi için ise “tabii kaynakların kullanımında ekolojik dengenin gözetilerek, bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği şekilde korunması ve geliştirilmesine önem verileceği” bir çevre politikası benimsenmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996- 2000) ise sürdürülebilir kalkınma anlayışında sürecin daha da ileri taşındığını görmek mümkündür. Planın “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” başlığı altında, mevcut çevre mevzuatının sadece kirliliği esas alan bir yaklaşım taşıdığı ve bu açıdan yetersiz kaldığı, kurumlar arasında koordinasyonun sağlanamadığı gibi tespitler yapıldıktan sonra, 1992 Rio Konferansı ve Gündem 21’in Türkiye için bağlayıcı olduğu ve buna uygun olarak *“sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmanın”* temel strateji olarak benimsendiği belirtilmektedir (DPT, 2011, s. 191- 192). Bu yaklaşım da göstermektedir ki, küresel olarak gelişen sürdürülebilirlik kavramı ulusal düzeyde ülkemizi de etkilemiştir.

2007- 2013 dönemini kapsayan ve halen yürürlükte olan Dokuzuncu Kalkınma Planında ise (DPT, 2006, s. 73); “bugünkü ve gelecek kuşakların temel gereksinimlerinin sağlandığı, yaşam kalitesinin artırıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla akılcı yönetildiği, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkını gözetilen politik- yönetsel anlayışın egemen olduğu bir Türkiye” özleminden bahsedilerek, sürdürülebilir kalkınma anlayışı gözetilmiş; ancak uluslararası yükümlülüklerin karşılanmasında, sürdürülebilir kalkınma ve ortak, fakat farklı sorumluluk ilkelerine uygun olarak hareket edileceği belirtilerek, kalkınma hamlesini geri plana atabilecek yaklaşımların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1988 yılında hazırlanan Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) da, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili birçok hükümler içermesine rağmen, bunun bağlayıcı bir belge haline gelememiş olması nedeniyle, kalkınma planlarında öngörülen sürdürülebilirlik anlayışı uygulamada tam olarak

hayata geçirilebilmiş değildir. Algan ve Mengi'nin de belirttiği gibi (2003); UÇEP'in yasal bir bağlayıcılığının olmaması Türkiye'de resmi politikaların öncelikli hedefleri arasında sürdürülebilir gelişmenin yer almadığının göstergesi olarak yorumlanabilir (s. 236).

Çevre Kanununda 2006 yılında yapılan değişiklik ile "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasının amaçlandığı belirtilmiş (madde: 1), Kanunun 2. maddesinde de tanımı yapılan sürdürülebilir kalkınma; "Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme" olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve ekolojik bileşenlerden oluşan bütüncül bir yapı olarak algılanması yerine, üç bileşenin sanki birbiri arasında denge kurulması gereken rakipler gibi değerlendirildiği görülmektedir.

Gerek Çevre Yasası'ndaki sürdürülebilir kalkınma anlayışından, gerekse kalkınma planlarında yer alan çevre politikalarından Türkiye'de resmi sürdürülebilir kalkınma politikasında;, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve ekolojik bileşenlerini birlikte gerçekleştirmeye yönelik bütüncül yaklaşımlar yerine, halen ekonomik kalkınmaya öncelik veren parçacı yaklaşımların hakim olduğu söylenebilir.

Bilindiği gibi etiğin toplumsal anlamda üstlendiği önemli bir rol de politikaların ve yasaların oluşmasına katkı sağlayacak tartışma ortamını oluşturması ve bu tartışmalardan çıkacak politika önceliklerinin şekillendirilmesidir. Bu bağlamda Türkiye açısından söylenebilecek olan, sürdürülebilir kalkınma anlayışının çevreye bütüncül bakış açısı getiren çevre merkezli etik yaklaşımlara göre şekillenmediğidir.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği

Etik ve Çevre Etiği Kavramları

Etik, felsefenin bir alt dalı olarak, ahlaki sorunlar ve ahlaki değerler hakkında felsefi düşündürmektir (Frankena, 2007, s. 20). Etik, insan- insan ilişkilerinde açık uçlu sorulara "iyi- kötü" değerlendirmeleri ile yanıtlar bulmaya çalışır (Çobanoğlu, 2009, s. 9).

Pieper'e göre (1999); etik başlıca iki anlam içermektedir. Birinci anlamda, alışkanlık, töre, gelenek olup, bunlara uyanlar ve bunları uygulayanlar etik davranış sergilemiş olurlar. Daha dar

olan ikinci anlamıyla ise, insanların kendilerine aktarılan değer yargılarını ve eylem kurallarını kavrayıp, üzerinde düşündükten sonra sorgulayarak uygulamaları ve kendilerinden talep edilen iyiyi gerçekleştirmek için, bu eylem ve değer yargılarını alışkanlık haline getirmeleridir (s. 30). Bu kapsamda etik, insanlararası ilişkilerde ortaya çıkan sorunların değer yönleri ile ilgilenir (Kuçuradi, 2006, s. 4).

Etik değerler, eskiden metafizik kavramlarla nitelendirilirken, günümüzde insanlığın daha iyi yaşamasını ve bir bütün olarak dünyanın daha ileriye gitmesini amaçlayan kavramlarla temellendirilmektedir. Değerler felsefesi olarak etik; geçmişte dar bir çerçevede ve dar bir zaman diliminde oluşan ikilemleri incelerken, teknolojideki hızlı gelişmeler sonucunda “gelecek kuşaklar”, “evren” gibi çevreye yönelik ikilemleri de kapsamına almıştır. Bu yönüyle etik, yeni ortaya çıkan sorunsala ilişkin tartışma ve çözüm önerileri getirerek, bilimin ve hukukun yolunu açan bir nitelik de kazanmıştır (Çobanoğlu, 2009: 10).

Etik tartışmaların ana konusu; insan eylemlerini değerli ya da değersiz kılanın ne olduğunu belirlemek olduğuna göre, etik; sonuçta iyi insan olmanın gerektirdiği nitelikler ile bireyin davranışını belirleyen ve sınırlayan kuralların neler olduğunu bulmak gibi iki temel konuda insanlığa yardımcı olmaktadır. Ancak, bu kurallar belirlenirken birey hiçbir baskı altında kalmamalı, bunları kendi gönül rızası ile belirlemelidir. Bireylerin, düşünceleri ve karakter yapıları birbirinden farklı olduğundan, iyi ve kötü tanımları da birbirinden farklı olacaktır. Etik bu farklılıkları ortadan kaldırmak için uğraşır ve belli standartlar geliştirmeye çalışır. Bu standartlar meslek etikleri aracılığıyla da uygulamaya girer (Erdoğan, 2009, s. 354- 356). Etik değerlerin geçerlilik kazanabilmesi için insanın çevresel, toplumsal ve dinsel baskılardan kurtulması ve özgür olması gerekir (Akarsu, 1997, s. 21- 22).

Uygulamalı etik ise, gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarımız temelinde, sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak, insanlığın ekosistem ile yeniden bütünleşmesini sağlayacak sürdürülebilir bir toplum oluşturmaya yönelik yönlendirici fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çobanoğlu, 2009, s. 11).

Etiğin toplumdaki işlevi, belli bir görevi doğrudan buyurmak ya da yasaklamak olmayıp, salt insanın özgürlüğü sebebiyle insana özgü olan ahlakiliği ondan talep etmesidir. Bu adeta bir pusulanın sabit bir şekilde sürekli kuzeyi göstermesi gibidir. Pusula, elinde bulunduğu kişiyi bir yöne gitmeye zorlamaz; ancak bir yöne doğru gitmek isteyen insan onun sürekli kuzeyi

gösterdiğini bilerek, pusula yardımıyla yönünü kolayca bulabilir. Pusula gibi, etik de insanı eylem yapmaya zorlamadan eylem yapma iradesini ahlâkî açıdan belirlemesine yardımcı olur (Kılavuz, 2003, s. 28).

Çevre etiği ise, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistematik bir biçimde incelenmesi olup (Jardins, 2006, s. 46), hem bir uygulamalı etik, hem de bir meslek etiği dalıdır. Etiğin uğraş alanı değerler sistemi olduğundan, çevre etiğinin de uğraş alanı çevreye ilişkin değerlerin bütününe kapsayacak şekilde gelişmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005, s. 244).

Bilindiği gibi etik, çevre etiğini de kapsayacak şekilde ele alındığında “iyi” ve “kötü” sorularını sorarak, insan- insan ilişkilerinde ya da insanın çevre ile olan ilişkilerinde hangi davranışın iyi ya da doğru, hangi davranışın kötü ya da yanlış olduğunu tespit etmeye ve insanları kötü veya yanlış davranışlardan uzak tutmaya çalışmakta; iyi ve doğru davranışları ise teşvik etmektedir. Diğer bir deyişle, etik insanı dilediğini yapmaktan alıkoymakta ve sınırlamaktadır. Çünkü etik bir davranışta bulunmak, bu davranışın niyet ya da sonuç olarak iyi ya da kötü olup olmadığını idrak ederek hareket etmeyi gerektirmektedir. Çevre etiği de insan ile ekolojik çevreleri arasındaki ilişkileri incelediğinden, insanın canlı ve cansız çevreye karşı davranışlarında neyin iyi, neyin kötü olduğu sorularını sormayı ve iyi olanı yapmayı, kötü olandan ise kaçınmayı önermektedir. Bu da insanı, çevre ile olan ilişkilerinde sınırlandırma anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma da bizi gelecek kuşaklara karşı yükümlülük altına sokan bir etik içerik taşımaktadır. Tanımından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilir kalkınma, bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerinin yok edilmemesini şart koşar. O halde etik açıdan baktığımızda, davranışlarında bizden sonraki nesilleri dikkate almayan, gelecek kuşakların refahlarını azaltan ya da yok eden bir davranış, bugünkü kuşaklara fayda sağlıyor olsa bile iyi bir davranış olarak kabul edilemez.

O halde etik açıdan neden sürdürülebilir kalkınma kavramının gerekli olduğu tartışılabilir. Bugünkü kuşakların çevre ile ilişkilerinde kötü olan hangi davranışları vardır ki, gelecek kuşaklar için bunlardan vazgeçilmesi gereksin? Sanayi devrimi sonrası dönemde insan tarafından çevreye verilen tahribatın ulaştığı boyut aslında bu sorunun cevabıdır. Bu zaman dilimi, çevre sorunlarının daha önce görülmemiş biçimde arttığı bir dönemdir. Yeryüzünde yaşamın kaynağı olan toprak, su ve hava; sanayileşme, şehirleşme, tarım ilaçlarının aşırı kullanımı gibi insan kaynaklı faktörlerle aşırı miktarda kirlenmiş, nüfus aşırı miktarda artmış ve bu artış doğal kaynaklar ve çevre üzerinde

yok olma ve bozulma baskısı yaratmıştır. Bu ve buna benzer birçok insan eylemi neticesinde doğanın kendini yenileme kapasitesi yok olurken, bu durum gelecek kuşakların yaşama şanslarını dahi tehdit edecek boyutlara varmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma anlayışının çevre etiği açısından bize söylediği şey, kötü olan bu doğal dengeyi bozucu davranışlarından vazgeçmek, gelecek kuşaklar için doğal kaynakları korumaktır. Diğer bir deyişle, davranışta bulunurken, bu davranışın gelecek kuşaklar üzerinde yaratacağı etkiyi dikkate almaktır. Eğer bunlar yapılırsa genel olarak etik ve çevre etiği bağlamında iyi bir davranışta bulunulmuş; aksi durumda ise kötü bir davranış sergilenmiş olur.

İnsanın çevre ile olan ilişkilerini açıklamada üç temel çevre etiği yaklaşımdan bahsedebiliriz. Bunlar insan merkezli etik (antropocentric), canlı merkezli etik (biocentric) ve çevre merkezli etik (ekocentric) yaklaşımlardır. Des Jardins'in de belirttiği gibi (2006); insanın çevreye karşı sorumluluklarını açıklama konusunda farklı çevre etiği yaklaşımları tarafından farklı cevaplar verilebilmektedir (s. 46). Bu ana başlığın devam eden bölümlerinde sürdürülebilir kalkınma kavramının etik boyutu, bu üç ana yaklaşım temelinde değerlendirilecektir.

İnsan Merkezli Etik ve Sürdürülebilir Kalkınma

İnsan merkezli etik yaklaşıma göre (Tekeli, buna ekonomik gelişmeci yaklaşım da demektir) ekonomik gelişme insan refahını artıran tek unsurdur. Ekonomik gelişme ise büyük ölçüde tüketim artışına bağlı olduğundan, insan refahı tüketim artışı ile sağlanabilir (Tekeli, 1999, s. 119). Bu yaklaşımda gelişmeyi artırırken üzerinde durulması gereken sadece insan toplumdur. Diğer canlılar ve cansız varlıklar dikkate alınmamaktadır.

Kökleri Antik Yunan dönemine kadar giden insan merkezli yaklaşım, insanın her şeyin merkezinde olduğunu savunan ve canlı veya cansız diğer varlıkların insanlar tarafından kullanılmak için var olduğu varsayımına dayanan bir dünya görüşü olduğundan, bu görüşe göre; evrendeki her şey insana hizmet etmek için yaratılmıştır. Bu durumda, insanların ne doğaya ne de diğer insan olmayan canlılara saygı göstermek gibi bir sorumluluğundan bahsedilemez. Doğadaki varlıklar, insana fayda sağladıkları ölçüde değerlidir. Biz buna araçsal değer de diyoruz. İnsan merkezli yaklaşımda toplumun doğaya hâkim olması görüşü egemendir ve teknolojiye önem verilir. Çünkü teknoloji insan yararınadır. Ancak teknolojiye önem verilirken, bunun çevre ve diğer canlılara verebileceği zararlar göz ardı edilir. Çevre koruncaksa bile bu yine insan çıkarlarının gerektirdiği için olmalıdır. Çünkü insan amaçlarından bağımsız, kendisi için korunacak bir doğa yoktur; diğer varlıklar insanın çıkarı ve iyiliği için kullanılacak kaynaklardır.

Görüldüğü gibi insan merkezli yaklaşım, bir davranışın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesini, o davranışın insana sağlayacağı faydaya göre belirlemede, diğer varlıkları ve doğal çevreyi içsel değer taşıyan varlıklar olarak görmemektedir. Sürdürülebilir kalkınma ise bugünkü kuşakları gelecek kuşakların yararına sınırlayan bir etik anlayış taşımaktadır. İnsan merkezli etiğe göre ise gelecek kuşaklar kavramının içine sadece insanların gireceğinden şüphe yoktur. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının çevre etiğinde yeni bir yaklaşım mı yoksa insan merkezli etiğin yeni görüntüsü mü olduğunun belirlenmesinde cevap aranacak soru “gelecek kuşakların neleri kapsadığı” sorusu olmalıdır. Sorunun cevabı, “sadece gelecek insan nesli” olduğundan, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının insan merkezli etiğin yeni bir görüntüsü olduğu söylenebilir.

Canlı Merkezli Etik ve Sürdürülebilir Kalkınma

Canlı merkezli etik yaklaşım, insan merkezli yaklaşıma bir tepki olarak, onun varsayımlarını reddeder. Bu görüşe göre, insan diğer canlılardan üstün değil, onlarla eşit konumdadırlar. Bu durumda, insanlar doğaya ve diğer insan olmayan canlılara saygı göstermek yükümlülüğündedirler. İnsandan başka diğer canlılar da başlı başına adına içsel değer dediğimiz birer değer taşımaktadırlar.

Canlıları içsel değere sahip olarak görmek, doğaya saygı tavrını da benimsemek demektir. Taylor da kendine özgü bir iyiliği olmanın bir canlıya insani ödevlerin konusu olma olanağını verdiğini söylemektedir. Yani bir varlığın iyiliğini korumak ve geliştirmek konusunda eğer o canlı gerçekte geliştirilebilecek kendine özgü bir iyiliğe sahip ise, ona karşı sorumluyuz demektir. İnsan ve diğer canlılar arasındaki çıkarların çatışması durumunda dahi, insanın çıkarına üstünlük vermeyen bir çözüm üretilmesi gerekmektedir (Taylor, 1986, s. 66- 75).

Görüldüğü gibi, canlı merkezli etik yaklaşım, insan merkezli yaklaşımın yıkıcı etkilerine karşı, insan dışındaki canlılara da içsel değer atfetmekte; ancak bunu yaparken sadece canlıların bireysel olarak korunması gerektiğini öne sürmektedir. Ayrıca tür olarak herhangi bir koruma önermemekte ve canlılar arasındaki sistematik ilişki düzenini de dikkate almamaktadır. Bu durumda canlı merkezci etiğin ekolojik krize bütüncül bir bakış açısı getirmekten uzak olduğu, sadece hayvan hakları koruyuculuğunun gelişmesine öncülük ettiği söylenebilir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramındaki gelecek kuşaklar için bugünkü bazı davranışlardan vazgeçme zorunluluğunun, temelde insan merkezci bir yaklaşıma göre şekillendiğini daha önce

belirtmiştik. Ancak sürdürülebilir kalkınma anlayışının gelecek kuşaklara bırakmayı öngördüğü mirasın içinde diğer canlı varlıklar da bulunduğundan, sürdürülebilir kalkınma anlayışı dolaylı olarak canlı merkezli etik yaklaşımın korumayı amaçladığı canlı değerlerini de korumaktadır diyebiliriz.

Çevre Merkezli Etik ve Sürdürülebilir Kalkınma

Etik sıfatı uzunca bir süre sadece bireylerarası ilişkilerde söz konusu olan davranışları anlatmak üzere kullanmakta iken (mikrosfer); günümüzde bireylerin gezegen üzerindeki bütün toplumlara ve onların değerlerine karşı bazı sorumluluklar taşıması, teknolojik gelişmelerin onlara zarar vermesinden kaçınması gibi değerleri de içinde alacak şekilde (makrosfer) genişlemiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005, s. 245). Etiğin mikrosferden makrosfere doğru genişlemesi ile insan merkezli etik terk edilerek, canlı merkezli etik, son aşamada da çevre merkezli etik doğmuştur.

Çevre merkezli etik yaklaşım doğal kaynakların hızla tükenmekte olduğu dünyamızda, ekolojik dengeyi koruma adına insan merkezli etik anlayışa alternatif olarak ortaya çıkmış bir yaklaşımdır.

Bu yaklaşıma göre, insan, canlı- cansız bütün varlıklar bir bütün olarak değer taşımakta ve korunmayı hak etmektedirler. Bu özelliği ile çevre merkezli etik yaklaşımı, sistem yaklaşımı anlayışına uygun, ekolojik krizin aşılabilmesine yönelik ortaya konulmuş kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım olarak nitelendirebiliriz. Çünkü Tepe'nin de belirttiği gibi (1991); bu görüşün savunucuları insanın ve diğer türlerin iyi bir şekilde yaşamlarını sürdürmesinden daha ileri bir değer olarak, doğanın kendi başına varlığının bir değer olduğunu vurgulamaktadırlar (s.46). Bu yaklaşımda insan, diğer varlıklardan ayrı bir değer olarak ele alınıp incelenmez ve ekosistemin öğeleri arasındaki bağımlılığa dayanan karşılıklı ilişkilerin bozulmadan devamına önem verilir. Özellikle çevre merkezli etik yaklaşımın değişik versiyonları olan derin ekoloji yaklaşımı ve ekofaşizm gibi yaklaşımlarda insan diğer bütün canlılarla, hatta cansız varlıklarla eşdeğer tutulur ve insan nüfusunun hızla artışı ekolojik sorunların temel kaynağı olarak görülür.

Çevre merkezli etik görüşlerin bilimsel temelleri Malthus'un nüfus teorisine, Darwin'in evrim teorisine ve ekolojinin bilim olarak doğmasına dayandırılır.

Malthus'un nüfus teorisi kısaca dünyada besin kaynaklarının aritmetik, nüfusun ise geometrik bir hızla arttığını ve artan dünya nüfusunun açlıkla karşı karşıya kalacağını öngörmektedir. Ona göre sonsuz ilerleme bir hayaldir (Ünder, 1996, s. 91- 92).

Darwin'in evrim kuramı, türlerin bir defada, ayrı ayrı yaratıldığı ve hep öyle kalacağı savına dayanan "Büyük Varlık Zinciri" fikrinin, tersine türleri birkaç kökene indirmektedir. Ona göre, insan doğal evrim sürecinin bir parçasıdır. Bu yaklaşımla insan genetik bir süreklilikle yeryüzündeki diğer canlılara bağlanır ve onlarla akraba haline getirilir (Ünder, 1996, s. 94).

Ekoloji bilimi ise; ekosistem betimlemesine dayanan ve organizma ile çevrelerinin karşılıklı ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak, insanı doğanın bir parçası olarak görür (Ünder, 1996, s. 96, 118). İnceleme alanı bu şekilde saptanan bir bilim dalının doğması demek, artık insanın ekosistemin bir parçası olması demektir.

Gerek Malthus, gerek Darwin, gerekse ekoloji biliminin doğuşunun canlı merkezli etiğin bilimsel temellerini oluşturması, her üçünde de artık insanın diğer canlı veya cansızlardan üstün olduğu iddialarını ortadan kaldırmasındadır. Çünkü Malthus, hiç sınırlamaya tabi olmayan insanoğlunu sınırlama konusu yapmış; Darwin, insanoğlunun kökenlerini diğer canlılarla aynı kökenlere indirgeyerek, insanın köken olarak üstünlüğü inancını reddetmiş; ekoloji bilimi de insanı ekosistemin bir parçası olarak görerek, ekosistemi oluşturan diğer varlıklarla eşitlenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesini çevre merkezli etik açıdan irdeleyebilmek için, belli başlı iki ana etik yaklaşım olan, eylemin iyiliğini amacına göre belirleyen "Kantçı- deontoloji" kuram ile eylemin değerini yarattığı sonuca göre değerlendiren "utiliteryan- yararçı" etik kurama başvurmak gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin bugünkü nesillere yüklediği sorumluluk diğer canlı ve cansız varlıklarla, bunlar arasındaki sistematik ilişkiyi kapsamayıp, sadece gelecek insan nesli için bazı fedakârlıklarda bulunmayı gerektirdiğinden Kantçı yaklaşıma göre yapılacak bir değerlendirmede sürdürülebilir kalkınmanın çevre merkezli etik açısından bir değerinin bulunmadığı söylenebilir. Çünkü eylemin sonucu ne olursa olsun, amacı ekolojiyi bir bütün olarak korumak değil, sadece gelecek insan neslini korumaktır.

Yararçı yaklaşım açısından konu ele alındığında ise; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının amacı başlı başına çevreyi korumak olmasa da, bu yaklaşım sonuç olarak canlı ve cansız bütün çevrenin korunmasına katkı sağladığından, toplam yararı artıran bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışı çevre merkezli etik açısından iyi bir yaklaşım olarak anlaşılabilmektedir.

Gelecek Nesillere Karşı Etik Sorumluluklar

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, bize gelecek kuşaklara karşı etik açıdan sorumluluk yüklediğine göre, bizi gelecek kuşakların kim olduğu ve bu kuşaklara karşı etik açıdan yükümlülüklerimizin bulunup bulunmadığı sorusu ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın gelecek kuşaklar iddiası, gelecek kuşaklara karşı teorik itirazların yükselmesine sebep olmuştur. Bu itirazlar üç temel sav çerçevesinde kendini göstermektedir: a) bilgisizlik savı, b) yitik yararlanıcılar savı ve c) zamansal konum savı.

“*Bilgisizlik savı*”na göre, gelecek nesillerin kimler olduğu hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuzdan, haklarında çok az şey bildiğimiz kişilere karşı ödevlerimiz olduğunu öne sürmek anlamlı değildir (Des Jardins, 2006, s. 160). Ancak, nasıl ki gelecekte ortaya çıkabilecek önlenemeyen, ama önceden görülebilen zararlara istemeyerek yol açanları hukuken sorumlu tutuyorsak, gelecek kuşaklar için öngörülen ancak ne olduğu bilinmeyen zararlardan söz etmek anlamlıdır (Warren, 2003’den aktaran Des Jardins, 2006, s. 162- 164).

“*Yitik yararlanıcılar savı*”na göre, gelecek kuşakları dünyaya getirme sorumluluğumuz olmadığına göre, gelecek kuşaklara karşı etik sorumluluğumuz olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü böyle bir sorumluluğu yöneltebilmek için karşımızda muhatap yoktur (Des Jardins, 2006). Ancak, gelecek kuşaklar olası insanlar değil, bizden sonra dünyada yerimizi alacakları kesin olan insanlardır. Bu sav bizi “ileride çocuk sahibi olmak istemeyenler, kendilerinin dünyaya gelmesinden sorumlu olmadıkları gelecek insanlar için, niçin bugün bazı fedakârlıklara katlanmak zorunda kasılır?” sorusuna anlamlı bir cevap vermeye zorlamaktadır.

Bu soruya verilecek kısa cevap çevre hizmetinin tam kamusal bir hizmet olmasında yatmaktadır. Gelecek kuşakları dünyaya getirme zorunluluğumuz olmadığından, onlara karşı etik açıdan sorumluluk taşımamıza da gerek olmadığı iddiasına dayanan bu sav, çevrenin tam kamusal bir hizmet olduğunu göz ardı etmektedir. Çevre hizmetleri, güvenlik hizmeti gibi tam kamusal bir hizmet niteliği taşıdığından, çevre koşullarının iyi halde bulunmasından dolayı kimin ne kadar fayda sağladığını fiyat mekanizması ile ölçmek mümkün değildir. Bu sebeple çevre hizmetinden toplumda yaşayan bireylerin bir kısmını mahrum bırakma ya da bir kısmını daha fazla yararlandırabilme imkânı bulunmamaktadır. Kısaca, herkese istediği miktarda temiz hava, temiz su sağlamak olanaksız olup, bunun herkes için optimum dengesini belirlemek de yine sürdürülebilirlik kapsamında etiğin konusudur.

“Zamansal konum savı”na göre ise, uzun yıllar var olmayacak insanlar için sorumluluk sahibi olmamızın bir anlamı yoktur (De Jardins, 2006: 164). Ancak, insanların gelecekte de var olacakları hakkında bilgimiz olduğuna ya da gelecekte ne zaman olmayacakları konusunda yeterli bilgimiz olmadığına göre onlara karşı sorumlu olmadığımızı düşünmek doğru değildir.

Yükün bugünkü ve gelecek kuşaklar arasında dağıtımı konusunda ise Bentham’ın “yarcı etik” yaklaşımı yol göstermektedir. Bu yaklaşıma göre gelecek kuşakların belirsiz ve uzak hazları, bugünkü kuşakların kesin olan hazlarından daha değersiz olduğuna göre, gelecek kuşakların refahından bir miktar indirim yapılarak, şimdiki kuşakların yararına kullanılırsa toplam yarar artmış olacaktır. Ancak, burada temel sorun sağlık ve yaşam gibi değerlerin indirime konu olup olamayacağıdır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Eleştirisi

Sürdürülebilir kalkınma kavramına karşı yöneltilebilecek eleştirilerden en önemlisi insan merkezli etik anlayış taşıması, canlı ve çevre merkezci etik yaklaşımlarla dolaylı olarak ilgi kurulabilmesidir. Bunun sebebi, doğal kaynakların korunması gereğini, gelecek kuşakların refahlarının korunması adına istemesidir. Sürdürülebilir kalkınmanın ekolojik bileşeni doğayı bir bütün olarak korumayı gerektiriyorsa da, bunu sadece gelecek insan neslinin refahını koruma adına istiyor olması, özünde insan merkezli etik anlayışa uygun olarak şekillendirilmiş bir kavram olduğunu göstermektedir. Ancak, dünyada insanın sebep olduğu doğal bozulma, bu bozulmanın sadece insanı merkeze alarak çözülemeyeceğini göstermiştir. Bu sebeple doğa bir bütün olarak ele alınmalı ve insan dışında diğer varlıkların korunmayı hak ettikleri kabulünü içeren bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir.

Başka bir eleştiri ise, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler boyutu ile ilgilidir. Mengi ve Algan’ın da belirttiği gibi (2003), sömüren ve sömürülen ilişkisine dayanan bir sistemde dayanışma sağlama olanaksız olduğu gibi, sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmiş ülkelerin ortaya attığı ve kendilerinin de buna uymadığı bir aldatmaca olduğu iddia edilebilir (s. 14). Nitekim birçok uluslararası belgeye yansımış olmasına rağmen, uygulamada anlamlı bir başarı kazanılamamış olması da kavramın boşlukta kaldığını göstermektedir.

Kavramın gelişmiş ülkelerce ortaya atılmış olması sebebiyle onların ekonomik algılarını yansıttığı, gelişmekte olan ülkelerin ise sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek için

ekonomik, sosyal, kültürel ya da ekolojik olarak yeterli hiçbir aracının bulunmaması nedeniyle de kavramın uygulanamayacak bir hayal olduğu ileri sürülmektedir (Aslanoğlu, 1995, s. 68).

Diğer bir eleştiri de kavramın mekân boyutuna yöneliktir. Sürdürülebilir kalkınma kavramında kuşak içi dayanışmanın yanı sıra kuşaklararası dayanışma da yer almasına rağmen, yükün kuşaklar arasında nasıl paylaşılacağı belli değildir (Mengi & Algan, 2003, s. 14). Yararcı etiğin gelecek kuşakların yararlarından bir miktar kısararak, bugünkü kuşakların yararlarına eklemek suretiyle toplam yararın artacağı ve bu yolla adaletli bir dağıtım sağlanacağı görüşü, bugünkü kuşakların “gereksinim” dahi olmayan bazı isteklerini daha fazla karşılamak uğruna, gelecek kuşakların yaşam değerlerinden kısıntı yapmayı gerektirdiğinden, ayrıca bir etik tartışma konusu olmaya değerdir. Çünkü nefes alma ile, daha iyi bir telefon kullanma ya da daha iyi bir arabaya binme birbirleriyle kıyaslanabilecek yararlar değildir.

Bazılarına göre ise, gelişme ve sürdürülebilirlik kavramları birbirine taban tabana zıt olan kavramlardır ve asla uzlaştırılmazlar. Sürdürülebilir kalkınma ise bu iki terimi uzlaştırıyor görünerek, insanları kandırmaya yönelik bir terim olarak kullanılmaktadır (Şahin, 2004, s. 9- 10; Kılıçoğlu, 2005, s. 32- 33).

Kanımsa sürdürülebilir kalkınma kavramına yöneltilecek eleştirilerden en önemlisi, sürdürülebilir kalkınma anlayışının başarıya ulaşmasının yine insana bağlı olmasıdır. Mevcut piyasa ilişkileri içindeki insanın, kendi refahından vazgeçmesi kolay değildir. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik, sosyal ve ekolojik her boyutunda bu durum kendini göstermekte, gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yeterli desteği sağlamak bir yana, dünyada var olan açıklıkla bile yeterince ilgilenmemektedirler. Sosyal boyuta baktığımızda, insanların insanca yaşaması için dünyada geçerli adil bir paylaşım sistemi kurulamamıştır. Halen dünyanın geri kalmış ülkelerinde nüfusun büyük bir bölümünün beslenme, sağlık, eğitim gibi temel gereksinimlere ulaşma imkânının bulunmaması adil olmayan paylaşımın açık örnektir. Ekolojik bileşen açısından soruna baktığımızda gelişmiş ülkeler halen dünyayı kirleten en büyük kirleticiler olmasına rağmen, sorumluluklarını bu kirlilikte daha az etkisi olan geri kalmış ülkelerle paylaşmak istemekte, bu ise geri kalmış toplumlarca adil bir davranış olarak algılanmamaktadır.

Özetle çevresel sorunların sınırları aşan özelliğine rağmen, bunların üstesinden gelinebilmesi için dünyada karşılıklı anlayış ve güvene dayanan işbirliği düzeninin kurulamamış olması,

sürdürülebilir kalkınma anlayışının hayata geçirilmesini zorlaştıran temel sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

1980 yılından bu yana sürdürülebilirlik, daha çok insanın yeryüzünde var oluşunun devamı anlamında kullanılmış iken, “ortak geleceğimiz” olarak bilinen 20 Mart 1987 tarihli Birleşmiş Milletler Brundland Raporundaki anlamıyla günümüzde, kalkınma ve çevre ilişkilerinin değerlendirilmesinin temel ölçütü haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutu olan üç bileşenli bir kavramdır. Ekonomik boyut gereğince; bireysel ve toplumsal ihtiyaçların etkin ve etkili bir şekilde karşılanması ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gereklidir.

Kavramın sosyal boyutu ise en genel anlamıyla ulusal ve uluslararası alanda adil bir paylaşımı ve sosyal dayanışmanın varlığını gerektirir.

Sürdürülebilirliğin ekolojik boyutu ise doğal yaşam temellerinin uzun süreli olarak güvence altına alınmasını; bu çerçevede kaynak tüketiminin denetlenmesini, yenilenebilir kaynakların tüketiminin tercih edilmesini, doğanın özümseme kapasitesine saygı gösterilmesini zorunlu kılar.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı bizi gelecek kuşaklara karşı yükümlülük altına sokan bir etik içerik taşıdığından, bu yaklaşıma göre; gelecek kuşakların refahlarını azaltan ya da yok eden bir davranış, bugünkü kuşaklara fayda sağlıyor olsa bile etik açıdan iyi bir davranış olarak kabul edilmemektedir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının, bugünkü kuşakları, sadece gelecek nesiller için yükümlülük altına soktuğu ve doğayı yine kaynak olarak algıladığı dikkate alındığında, etik açıdan insan merkezli olduğu söylenebilirse de, yarattığı sonuçlar bakımından canlı ve çevre merkezli etik değerlere de hizmet ettiği görülmektedir.

1972 yılından bu yana küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma alanında sayısız zirveler yapılmış olmasına rağmen, bu konuda halen anlamlı bir başarı sağlanamamıştır. Gelişmiş ülkelerin takındığı tavırlar sebebiyle de yakın gelecekte sürdürülebilir kalkınma anlayışının yerleştiği bir dünyaya erişmek kolay değildir. Bütün bu eleştirilere rağmen, insanın doğayı sorumsuzca sömürmesine küresel anlamda ilk defa büyük ölçekte itiraz yükseltmesi açısından sürdürülebilir kalkınma kavramının çevre etiğine yeni bir boyut kazandırdığı muhakkaktır.

Kaynakça

- Adams, W.M. (2006). "The Future of Sustainability", *Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting*. 29-31 January 2006.
http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf
- Akkoyunlu, K.; Ertan, B. (2011). "Çevreci Düşüncede Yeni Yaklaşımlar", *Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları* (ed: Filiz Kartal), Ankara, TODAİE: 408- 434.
- Albrecht, A. G. (2001). "Applied Ethics in Human and Ecosystem Health: The Potential of Ethics and an Ethic of Potentiality". *Ecosystem Health*. Vol. 7, Issue: 4: 243-252.
- Akarsu, B. (1997). "Bilimsel Özgürlük ve Çevre Etiği", *İnsan Çevre Toplum* (Ed: Ruşen Keleş), 2. Baskı, Ankara, İmge: , 18- 40.
- Aruoba, Ç. (1997). "Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi". *İnsan Çevre Toplum* (Ed: Ruşen Keleş), 2, Baskı). Ankara: İmge:, 172- 192.
- Aslanoğlu, R. (1995). "Sürdürülebilir Kalkınma- Eleştirel Bir Değerlendirme". *Ekolojik Yaklaşım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 59- 70.
- Bozkurt, Y. (2010). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikalarının Dönüşümü*. Bursa: Ekin.
- Conca, K.; Geoffrey, D. D. (2004). *Gren Planet Blues, Environmental Politics From Stockholm to Johannesburg*. (Third edition). Westview Pres. Colorada.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*. Ankara: Eflatun.
- Çolak, A. H. (2000). "Ormanlıkta Baş ve Taç Prensibi: Süreklilik Prensibi". *Teknik Bülten Dergisi*. T.C. Orman Bakanlığı, no. 2, Aralık 2000, 1- 7.
- Davis, T. "What Is Sustainable Development?" <http://www.menominee.edu/sdi/whatis.htm> .
- Des Jardins, J. R. (2006). *Çevre Etiği*. (1. Baskı). R. Keleş (Çev.). Ankara: İmge. DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf> . DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf> .

- Erdoğan, F. (2009). "Kolluk (Polis) Denetiminde Etik İlkelerin İçselleştirilmesi" *Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 1*. Ankara: TODAİE, 353- 374.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. (1. Baskı). A. Aydın (Çev.). Ankara: İmge. *Dokuzuncu Kalkınma Planı*. R.G. 01.07.2006/ 26215 mükerrer.
- Keleş, R.; Hamamcı, C. (2002). *Çevrebilim*. (4. Baskı). Ankara: İmge, Keleş, R.; Hamamcı, C. (2005). *Çevre Politikası*. (5. Baskı). Ankara: İmge.
- Kılavuz, R. (2003). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*, Ankara: Seçkin.
- Kılıçoğlu, P. (2005). *Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme*. Ankara:Turhan.
- Kuçuradi, I. (2006). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, Yayın No: 5.
- Mengi, A.; Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş* (Çev. Veysel Ataman, Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı. *Programme of Action Of The UN ICPD, Chapter II – Principles*. <http://www.iisd.ca/Cairo/program/p02000.html> .
- Şahin, Ü. (2004). "Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma". *Üç Ekoloji Dergisi. Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi*. Kış- İlkbahar, 9- 30.
- Tanışır, M. (2003). *Küresel ve Ulusal Boyutta Ormansızlaşma Sorunu ve Çözüm Yolları (Türkiye Örneği)*. Ankara: Siyasal.
- Taylor, P. (1986). *Respect for Nature*. Princeton University Pres, Princeton, N.J. TÇSV (1987). *Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, Ortak geleceğimiz*. B. Çorakçı (Çev.). Ankara.
- Tek, M.; Reyhanoğlu, M. (2004). "Etikten Etikete İşletmelerde Çevresel Etik: Söylem- Eylem Farklılaşması". *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 6/3, 205- 229.
- Tekeli, İ. (1999). *Modernite Aşılırken Siyaset*. Ankara: İmge.
- Tepe, H. (1991). "Çevre Etiği: Toprak Etiği' mi Yoksa İnsan Etiği mi?". *Felsefelogos*. 1991/1 (6), 41- 56.

Torgerson, D. (1995). "The Uncertain Quest for Sustainability: Public Discourse and the Politics of Environmentalism". F. Fisher ve M. Blak (ed.). *Greening Environmental Policy: The Politics of A Sustainable Future*, London: Poul Champon Publishing Ltd, 3- 20. TSE. *TSE EN ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi*.

<http://www.tse.org.tr/Turkish/kaliteYonetimi/14000bilgi.asp> .

United Nations General Assembly (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. UN. *World Charter for Nature*. <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>

Unfried, M. (2000). "The Cardiff Process: The Institutional and Political Challenges of Environmental Integration in the EU". *RECIEL*, 9 (2).

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*. Ankara: Doruk.

YAZARLAR HAKKINDA

Turan Ergün; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalında doktora öğrencisi olup, "Türkiye’de Çevre Denetimi ve Çevre Etiği Bağlamında Yeniden Yapılandırılması" konulu tez çalışmasını sürdürmektedir. Yurdun değişik ilçelerinde kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. 2002 yılından bu yana da İçişleri Bakanlığında Mülkiye Başmüfettişi olarak görev yapmaktadır. Erişim: turan.ergun@icisleri.gov.tr

Nesrin Çobanoğlu; Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Tıp doktoru olup, Kamu Yönetimi Uzmanlığının yanı sıra, Tıp Tarihi ve Etik alanlarında doktora sahibidir. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora dersleri vermektedir. Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü yapmıştır. Kitapları ve çok sayıda ulusal, uluslararası bilimsel yayını vardır. Biyoetik Derneği ve Türkiye Felsefe Kurumu da aralarında olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası bilim kuruluşlarına üyedir. Erişim: nesrin.cobanoglu@gmail.com

SUMMARY

Mankind who once lived friendly with nature has started to dominate the nature through the course of time. This situation has led to the exploitation of nature with the industrial revolution. The necessities of ethical approaches to nature have emerged with this development which referred to as the ecological crisis. With the Stockholm Environment Conference, held in 1972, environmental problems were first submitted to the international community as global aspect. Sustainable development, which gained recent meaning with the UN Brundland Report in 1987, has started to be acclaimed as the only way to overcome the ecological crisis.

Sustainable development is a multi-faceted concept with three components: economic, social, and ecological. The economic component necessitates that individual and social request must be satisfied efficiently and effectively; including changing of consumptive habituations. The social component necessitates that equitable sharing and social solidarity must exist at national and international level. Finally, Ecological component necessitates that the exploitation of resources must be controlled and consumption of renewable resources must be preferred.

The approach of sustainable development compels us to compromise with future generations and has become a concept related to environmental ethic in this respect. Sustainable development is an idea in which we will be able to agree on overcoming the ecological crisis, although it is exposed to critics that it is a trick of dominant productive and consumptive system.

Despite the fact that the concept of sustainable development has been designed in the basis of anthropocentric ethical approach, it also serves the purposes of bio-centric and eco-centric environmental ethics indirectly. Although it is exposed to critics that is a trick of dominant productive and consumptive system, it has gained a new dimension in environmental ethical approaches because it globally introduced first denial against the idea of unlimited development. Therefore, sustainable development and its contributions to the environmental ethic has been studied in this article.